

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Асомуддини Абдулмумин дар мавзуи «Таърихнигории чанги шахрвандӣ ва сулҳи тоҷикон (солҳои 1992-2000)», барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.5 - Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар марҳалаи муосири таҳкими ниҳодҳои давлатдории миллии тоҷикон, арзёбии интиқодӣ ва илмӣ мураккабтарин саҳифаҳои таърихи навин — чанги шахрвандӣ ва раванди истиқрори сулҳ — аҳаммияти бунёдии назариявӣ ва иҷтимоию сиёсӣ қасб менамояд. Ҳамзамон, бо таваҷҷуҳ ба таҳаввулоти навини методологӣ ва гузариши илми таърих аз қолабҳои сохторӣ ба равишҳои тамаддунӣ, зарурати бо диди нав омӯхтани бӯҳронҳои хувиятӣ ва низоъҳои дохилӣ пеш омадааст. Аз ин манзар, масъалагузории диссертатсияи мазкур ба ҳайси як таҳқиқоти муҳими академикӣ баромад намуда, ба талаботи илми муосир комилан ҷавобгӯ мебошад.

Диссертант зарурати анҷом додани таҳқиқотро дар заминаи ҳассостарин давраи ташаккули давлатдории миллии тоҷикон аз нигоҳи илмӣ дақиқ асоснок намудааст. Дар ин замина, баррасии нақши неруҳои дохилӣ, созмонҳои байналмилалӣ ва давлатҳои минтақа дар наҷоти кишвар аз вартаи парокандагӣ ба ҳайси як омили калидии таҳқиқотӣ матраҳ мегардад. Аҳаммият ва ҷойгоҳи масъала дар илми таърихнигорӣ бо он муайян мегардад, ки то ба имрӯз маҷмӯи бузурги адабиёт — аз ёддоштҳои сиёсӣ то монографияҳои бунёдии илмӣ — таълиф гардидаанд, ки ба мураттабсозӣ ва таҳлили муқоисавии методологӣ ниёзи шадид доранд. Мубрамияти мавзӯ маҳз дар он таҷассум меёбад, ки то кунун таҳқиқоти маҷмӯие, ки инъикоси ин равандҳоро дар оинаи таърихнигории ватаниву хориҷӣ фаро гирад, анҷом наёфтааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Муайян сохтани навгонии илмӣ меъёри калидӣ ва нишондиҳандаи асосии саҳми бунёдии муаллиф дар рушди илм арзёбӣ мегардад. Дар диссертатсия ин бахш (саҳ. 14) аз чанд нуктаи концептуалӣ иборат аст:

Бозбинии таърихнигории нақши Иҷлосияи XVI Шӯрои Олӣ: Муаллиф бори аввал гузаришро аз тавсифи нақлии воқеа ба таҳлили таърихнигории бозтоби Иҷлосия анҷом додааст.

Мураттабсозии заминаҳои даврабандии ҷанги шаҳрвандӣ: Навгонӣ дар он аст, ки муаллиф тавассути таҳлил ва муқоисаи таснифоти муҳаққикони гуногун кӯшиш кардааст низоми ягонаи даврабандиро ташаккул диҳад.

Арзёбии таърихнигории таҷрибаи сулҳ: Баромадан аз доираи маҳдуди маҳаллӣ ва ворид намудани афкори муҳаққикони хориҷӣ ба гардиши илмӣ фарогирии мавзӯро густурдатар гардондааст.

Омӯзиши фаъолияти ниҳодҳои сулҳофар: Муайян кардани ҷойгоҳи Комиссияи ошти миллӣ дар адабиёти илмӣ холигии ҷиддиро дар таърихнигории ватанӣ пур мекунад.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Ин бахш (саҳ. 16) қобилияти татбиқии пажӯҳишро инъикос мекунад. Аз дидгоҳи назариявӣ, рисолаи мазкур заминаи воқеӣ барои таҳияи таҳқиқоти умумисозанда мегардад. Барҷастагии қор дар аҳаммияти амалии он аст; муаллиф хеле мушаххас қайд мекунад, ки маводи рисолаҳо метавон зимни хондани курсҳои махсус, бахусус фанни таҳассуси «Таърихнигории таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиклол», васеъ истифода кард. Натиҷаҳо ва тавсияҳои рисола ҷиҳати дарки амиқу воқеъбинонаи равандҳои мураккаби давлатсозии тоҷикон хидмати арзанда хоҳанд кард.

Мундариҷа, сохтор ва мантиқи иншои диссертатсия. Сохтори диссертатсияи пешниҳодшуда, ки аз муқаддима, се боби асосӣ (фарогири ҳафт зербоб), хулоса ва феҳристи адабиёт иборат аз 346 номгӯй таркиб ёфта, дар ҳаҷми 193 саҳифа таълиф шудааст, ба таври органикӣ ва мантикӣ ба ҳадаф ва вазифаҳои гузоштаи муҳаққиқ мутобиқ мебошад. Меъморӣ рисола бар мабнои принсипи хронологӣ-проблемавӣ тарҳрезӣ гардида, инкишофи афкори таърихро аз марҳилаи бӯҳрони сиёсӣ то истиқрори сулҳи комил пайгирӣ менамояд.

Боби якуми рисола («Раванди муборизаҳои сиёсӣ...», саҳ. 18-54) ҳамчун дебочаи концептуалӣ ва заминасози таҳқиқот баромад мекунад. Дар ин бахш, диссертант диққати асосиро ба инъикоси шароит ва омилҳои пайдоиши бӯҳрони сиёсии охири солҳои 80-ум ва ибтидои солҳои 90-ум дар адабиёти илмиву оммавӣ равона кардааст. Таҳлили раванди гузариш аз низоми якҷизбӣ ба фазои бисёрҷизбӣ ва фалаҷшавии сохторҳои давлатдорӣ ба муҳаққиқ имкон додааст, ки заминаҳои объективӣ ва субъективӣ низоъро аз дидгоҳи муаррихону сиёсатмадорони гуногун мурағаб созад. Ин боб пойгоҳи зарурии маърифатиро барои фаҳмиши решаҳои ҷанг фароҳам меорад.

Боби дуюм («Инъикоси ҷанги шаҳрвандӣ...», саҳ. 55-88) меҳвари асосии таърихнигории воқеаҳои ғоҷабори низомиро ташкил медиҳад. Арзиши илмӣ ин боб дар он таҷассум меёбад, ки муаллиф бо истифода аз равиши муқоисавӣ, бозтоби масъалаҳои баҳсталаб, аз қабилӣ даврандӣ ҷанг ва омили талафоти ҷониву молиро дар ду сатҳи алоҳида — таърихнигорӣ ватанӣ ва хориҷӣ баррасӣ намудааст. Диссертант тавонистааст тафовути дидгоҳҳо ва равишҳои методологии мактабҳои илмӣ кишварҳои ИДМ ва давлатҳои ғарбиро бо арзёбиҳои муҳаққиқони дохилӣ муқобила намуда, таҳлили воқеъбинонаи вазро пешниҳод кунад.

Боби сеюм («Таҷассуми масоили истиқрори сулҳу ваҳдат...», саҳ. 89-152), ки ҳаҷман калонтарин ва аз лиҳози мазмун фарогиртарин қисмати рисола маҳсуб меёбад, ба масъалаи калидии давлатсозӣ — раванди сулҳофаринӣ бахшида шудааст. Дар ин ҷо на танҳо инъикоси таърихнигорӣ музокироти байни тоҷикон, балки баҳогузориҳои илмӣ ба фаъолияти ниҳодӣ (институтсионалӣ) Комиссияи оштии миллӣ ба таври васеъ таҳлил ёфтааст. Нуқтаи бисёр муҳим ва барҷастаи ин боб таҳсис додани зербоби алоҳида ба омӯзиши осори Пешвои миллат мебошад. Муаллиф ин осорро ҳамчун сарчашмаи нодири концептуалӣ ва раҳнамои асосӣ дар омӯзиши дипломатияи сулҳ ва ташаккули мактаби сулҳофаринӣ тоҷикон мавриди арзёбии амиқи академӣ қарор додааст.

Дар маҷмӯъ, тақсимоти мавод ба бобҳо ва зербобҳо мантиқи қавӣ дошта, муаллиф пайдарпайии хронологиро аз ташдиди низоъ то расидан ба ризоияти миллӣ қасбан риоя намудааст. Ин сохтор ба диссертант имкон додааст, ки тамоми паҳлӯҳои мавзӯро бо ҷалби сарчашмаҳои гуногун фаро гирифта, ба ҳадафҳои дар муқаддима гузоштааш комилан ноил гардад.

Дарачаи асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Таҳлили ҳамаҷонибаи диссертатсия собит месозад, ки натиҷаҳо, муқаррароти ба ҳимоя пешниҳодшуда, инчунин хулоса ва тавсияҳои муаллиф дар сатҳи баланди академӣ қарор доранд. Эътимоднокии комил ва бебаҳси пажӯҳиши мазкур на ба таври сунъӣ, балки тавассути риояи қатъии меъёрҳои илмӣ ва чор омили бунёдии зерин ба таври мутлақ қафолат дода мешавад:

1. Кифоягии пойгоҳи сарчашмавӣ ва иттилоотӣ. Эътимоднокии қор, қабл аз ҳама, ба ҷалби массиви бузурги маълумот таъя мекунад. Истифодаи 345 номгӯй манбаъ ва адабиёт, ки санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ, маводи бойгонии Комиссияи оштии миллӣ, осори концептуалии Пешвои миллат ва доираи васеи таҳқиқоти муаррихони ватаниву хориҷиро дар бар мегирад, заминаи устувор ва шикастнопазири далелсозиро (доказательная база) фароҳам овардааст. Ин фарогирии васеъ имкон дод, ки ҳеч як ҷанбаи муҳими мавзӯ аз мадди назари муҳаққиқ дур намонад.

2. Татбиқи ҳадафмандона ва дурусти абзорҳои методологӣ. Асоснокии хулосаҳои рисола натиҷаи бевоситаи интихоби саҳеҳи равишҳои таҳқиқотӣ мебошад. Татбиқи самараноки усулҳои муқоисавӣ-таърихӣ, хронологӣ-проблемавӣ ва таҳлили сохторӣ ба диссертант имкон дод, ки аз доираи тавсифи оддӣ ва рӯякии рӯйдодҳо канор равад. Бо истифода аз ин усулҳо, муаллиф тавонист мактабҳои гуногуни таърихнигориро на танҳо номбар кунад, балки онҳоро аз лиҳози мантиқӣ, сиёсӣ ва таърихӣ ба таври амиқ муқоиса ва арзёбӣ намояд.

3. Риояи қатъии принсипи ҳолисияти илмӣ ва бетарафӣ. Яке аз шохисҳои муҳимтарини эътимоднокии ин рисола — убури муваффақонаи муаллиф аз қайди эҳсосот ва пешдовариҳои сиёсӣ мебошад. Дар омӯзиши мавзӯи ниҳоят

хассос ва сербахсе чун чанги шахрвандӣ, диссертант тавонистааст мавқеи бетарафонаи илмиро комилан ҳифз намояд. Хулосаҳои ӯ на хусусияти шитобзада, балки маҳз дар заминаи ҷамъбасти интиқодӣ ва таҳлили синтезии дидгоҳҳои ба ҳам зид (аз ҷумла, баррасии ҳолисонаи осори ёддоштии иштирокчиёни низоъ ва таҳқиқоти транзитологии ғарбӣ) ба даст омадаанд.

4. Сатҳи баланди тасвиб ва баррасии оммавии натиҷаҳо. Дурустӣ ва асоснокии натиҷаҳои диссертатсия аз ҷониби ҷомеаи илмии кишвар низ тасдиқи худро ёфтааст. Ҷопи 12 мақолаи илмӣ (аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ба феҳристи ҚОА дохилшуда) ва муҳокимаи густурдаи натиҷаҳои пажӯҳиш дар конфронсиҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ эътимоднокии қорро боз ҳам тақвият мебахшад. Ин нишондиҳанда далолат мекунад, ки рисолаи мазкур аз тамоми марҳилаҳои саҳтгиронаи экспертизаи академӣ бо муваффақият гузаштааст.

Ҳамин тариқ, ҳамбастагии мантиқии далелҳои фарогир, усулҳои санҷидашудаи қорқарди иттилоот ва риояи принципҳои ахлоқи академӣ дараҷаи баланди асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳоро таъмин намудаанд. Натиҷаҳо ва муқаррароте, ки ба ҳимоя пешниҳод шудаанд, дорои арзиши бебаҳси илмӣ мебошанд ва шубҳае ба миён намеоранд.

Эрод ва камбудии диссертатсия. Сарфи назар аз арзиши баланд ва анҷоми пажӯҳиши маҷмӯӣ, рисола аз баъзе норасоиҳо холи нест:

Номутаносибии сохторӣ: Мувозирати ҳаҷмӣ миёни бобҳо риоя нашудааст. Боби дуюм ҳамагӣ 33 саҳифаро фаро гирифтааст, дар ҳоле ки боби сеюм 69 саҳифаро ташкил медиҳад.

Тамоюл ба баёни воқеанигорона: Дар боби аввал муаллиф баъзан аз таҳлили софи таърихнигорӣ қанор рафта, бештар ба тавсифи хронологии рӯйдодҳо (мутобик ба ихтисоси 6.1.1) пардохтааст. Унвони боби мазкур низ ба таҳқиқоти софи таърихӣ шабоҳат дорад.

Қостагии баррасии сарчашмаиносӣ: Таҳлили интиқодии осори ёддоштӣ (муайян қардани эътимоднокии онҳо дар муқоиса бо санадҳои расмӣ) ба таври қофӣ қушода нашудааст.

Маҳдудияти таҳлили концепсияҳои ғарбӣ: Тафовути методологии «мактаби транзитология»-и ғарбӣ аз мактаби низоъшиносии кишварҳои ИДМ амик баррасӣ нагардидааст.

Инъикоси яктарафаи ниҳодҳои байналмилалӣ: Фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ (СММ, САҲА) асосан аз дидгоҳи ҳуҷҷатҳои расмӣ тавсифи шуда, таҳқиқоти интиқодӣ камтар ҷалб гардидааст.

Норасоии услубӣ: Дар қисматҳои «Аҳаммияти назариявӣ» ва «Хулоса» баъзе ҷумлаҳо мазмунан якдигарро такрор мекунанд. Бояд таъкид намуд, ки ин эродҳо хусусияти тавсиявию баҳсӣ дошта, арзиши бунёдии илмӣ рисолаҳо коста намегардонанд.

Мутобиқати автореферат ва мақолаҳои нашршуда ба мундариҷаи диссертатсия. Автореферати пешниҳодшуда мазмун, сохтор ва хулосаҳои асосии рисолаҳо ба таври пурра ва сахт инъикос менамояд. Он мутобиқ ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионӣ таҳия гардида, тамоми паҳлӯҳои концептуалии пажӯҳиш, аз ҷумла мубрамияти мавзӯ, навгонии илмӣ, дараҷаи омӯзиш ва натиҷаҳои бадастомадаро дарбар мегирад. Мақолаҳои илмӣ муаллиф, ки дар феҳристи КОА ба таърифи расидаанд (12 мақола, аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризишаванда), мундариҷаи бобҳои диссертатсияро қомилан фаро гирифта, гувоҳи он мебошанд, ки натиҷаҳои асосии қор саривақт ва ба таври қофӣ ба ҷомеаи илмӣ пешниҳод шудаанд.

Хулосаи ниҳой. Дар заминаи таҳлили амик, объективӣ ва интиқодии рисола метавон ба хулосаи қатъӣ омад, ки диссертатсияи Асомуддини Абдулмумин дар мавзӯи «Таърихнигории ҷанги шаҳрвандӣ ва сулҳи тоҷикон (солҳои 1992-2000)» пажӯҳиши қомилан мустақил, муқаммал ва анҷомёфтаи илмӣ маҳсуб меёбад.

Бо назардошти мубрамияти мавзӯ, фарогирии маводи таҳқиқшуда ва навгонии илмӣ, мазмуну мундариҷаи рисола ба талаботи бандҳои дахлдори «Низомнома дар бораи тартиби додани дараҷаҳои илмӣ»-и КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон қомилан ва бечунучаро ҷавобгӯ мебошад.

Муаллифи рисола — Асомуддини Абдулмумин, барои заҳмати пурмаҳсули илмӣ ва ҳалли муваффақонаи масъалаи мубрами академӣ, сазовори дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз рӯйи ихтисоси 6.1.5 – «Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ» мебошад.

**Муқарризи расмӣ, доктори илмҳои таърих,
профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики**

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

M. Zikrieva

М.Ф.Зикриёева

Имзои шахсии доктори илмҳои таърих, профессор Зикриёева Малика Файзиевнаро тасдиқ менамоям.

Сардори Раёсати кадрҳо ва

корҳои махсуси ДМТ

Э.Ш. Шодихонзода

734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17

Тел.: (+992 37) 221-77-11 Печтаи электронӣ: info@tnu.tj

02.06.2026